

GYVENTOJŲ SKAIČIAUS KAITOS TENDENCIJOS RYTŲ LIETUVOJE: VILNIAUS KONTEKSTAS

Edis Kriaučiūnas

Lietuvos socialinių tyrimų centro Sociologijos institutas, Goštauto g. 11, LT-01108, Vilnius

El. paštas: edis.geo@gmail.com

Kriaučiūnas E. THE TENDENCIES OF POPULATION CHANGE IN EASTERN LITHUANIA: VILNIUS CONTEXT. *Geografijos metraštis* 45, 2012.

Abstract. This article analyzes the trends of population change in eastern Lithuania during the period since 1990 till 2012. Functional and regional 'rearrangement' of settlement system (in both urban and rural areas) was in progress in the region during the analysed period. In the Vilnius city environment, the population increased due to the growing economic importance and citizens' will to move to live in suburbs. Around the other regional centres (Alytus, Utena), the depopulation rate was slower than in remote border areas. However, in recent years in the peripheral parts of the analysed region the population is decreasing in both urban and rural areas. The article stresses that the geographic location, especially the underlying aspect 'centre (Vilnius city)–periphery', was the most important factor which had the biggest influence on the population change directions in eastern Lithuania. It is expected that in the nearest years the importance of this factor will only increase.

References 20. Figs 2. In Lithuanian, summary in English.

Keywords: city region, geography of population, depopulation.

Received: 16 November 2012, accepted:

Įvadas

Gyventojų skaičiaus mažėjimo klausimai Lietuvoje neramina daugelį ir jau tapo įprasta viešo diskurso tema. Dėl emigracijos, mažėjančio gimstamumo, didėjančios senyvo amžiaus gyventojų dalies ir su tuo susijusio didelio mirtingumo beveik visoje šalies teritorijoje gyventojų sparčiai mažėja. Gyventojų skaičiaus kaitos tendencijos skirtinguose Lietuvos regionuose skiriasi priklausomai nuo vietovės geografinės padėties; taip pat skiriasi gyventojų skaičiaus mažėjimo tempai mieste bei kaime. Šiame straipsnyje analizuojamos gyventojų skaičiaus kaitos tendencijos rytų Lietuvoje ir Vilniaus miesto įtaka vykusiems pokyčiams. Analizei pasirinktas laikotarpis po Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo.

Vilnius – didžiausias ir svarbiausias šalies miestas, kuris jau nuo seniausių laikų formuoja savitus regioninius ryšius ir daro didelį poveikį aplinkinių teritorijų raidai. Valstybės sostinės ir stambaus ekonominio bei kultūrinio centro įtaka neabejotinai pasireiškia visoje Lietuvos teritorijoje, tačiau tradiciškai Vilniaus miesto įtakai priskiriamas Rytų Lietuvos regionas. Sovietmečiu miestų tinklas Lietuvoje buvo formuotas planingai („dirbtinai“) ir anuomet vykęs urbanizacijos procesas taip pat buvo nenatūralus, dalinis: suformuota socialistiniam ūkiui tinkama teritorinė apgyvendinimo sistema, išauginta mažų ir vidutinio dydžio miestų, centrinių kolūkių gyvenviečių, o rinkos ekonomikos sąlygomis paaiškėjo, kad gyventojų apgyvendinimo struktūra neatitinka naujų ekonominių realiųjų – mažuose ir vidutiniuose miestuose nepakanka darbo vietų, o kaimo gyventojų skaičius yra per didelis. Sovietmečiu vykdyta intensyvi Vilniaus plėtra iš esmės vyko mažėjant Rytų Lietuvos regiono gyventojų skaičiui (neskaičiuojant atvykėlių iš kitų SSRS vietovių). Tad Rytų Lietuva – išskirtinis regionas, jau nuo sovietmečio pasižymintis didesniais kaimo gyventojų mažėjimo tempais. Daugumos regiono savivaldybių teritorijose kaimo gyventojų tankumas nesiekia 15 gyv./km² (dažnai ir 10 gyv./km²), o retai apgyvendintos teritorijos sudaro didelius išsitiesinius arealus (Daugirdas, Baubinas, 2008).

Gyventojų skaičiaus pokyčius regione ir kitus su regiono raida susijusius klausimus atskirais teritoriniais pjūviais nagrinėjo Lietuvos mokslininkai: Stanaitis S. (1995, 1997, 2010); Stanaitis S., Baubinas R. (2002); Daugirdas V. (2002); Krupickaitė D. (2005); Mačiulytė J. (2006); Daugirdas V., Baubinas R. (2007, 2008); Stanaitis A., Stanaitis S. (2008); Burneika D., Ubarevičienė R. (2011); Ubarevičienė R., Burneika D., Kriaučiūnas E. (2011) ir kt.

Šiame straipsnyje Rytų Lietuvos regionas nagrinėjamas Vilniaus miesto įtakos kontekste, todėl regionas apibrėžtas plačiausiomis įmanomomis ribomis; analizei pasirinktos Vilniaus, Utenos ir Alytaus apskričių teritorijos, t. y. tos teritorijos, kur hipotetiškai Vilniaus miesto poveikis turėtų pasireikšti labiausiai ir silpnėti tolstant link periferijos.

Straipsnio tikslas – išanalizuoti gyventojų skaičiaus kaitos tendencijas rytų Lietuvoje 1990–2012 metais ir aptarti Vilniaus miesto įtaką vykusiems pokyčiams.

1. Metodologija

Straipsnyje gyventojų skaičiaus kaitos duomenys analizuojami naudojantis Lietuvos Respublikos Statistikos departamento pateikiamais statistiniais duomenimis (<http://www.stat.gov.lt>), taip pat ir 2012 metų duomenimis, kurie perskaičiuoti atsižvelgiant į 2011 metų gyventojų ir būstų surašymo duomenis. Taip pat remiamasi šio departamento išleistais statistikos leidiniais „Lietuvos apskritys“ (1996; 2000 bei kitais statistikos rinkiniais („Gyventojų skaičius miestuose ir rajonuose“, 1990; „Lietuvos gyventojai“, 1990), taip pat Visuomenės geografijos skyriaus sukaupta atskirų metų statistine medžiaga (duomenys apie 1995 metų gyventojų skaičių savivaldybėse, šie duomenys atitinkamais metais gauti iš Statistikos departamento). Pabrėžtina tai, kad Statistikos departamento pateikiami bendrieji ankstesnių metų (iki 2005 m.) duomenys apie gyventojų skaičių Lietuvoje Departamento yra perskaičiuoti (atgaline data) ir nesutampa su duomenimis, kurie buvo pateikiami ankstesnių metų statistiniuose leidiniuose (taip pat ir leidiniuose „Gyventojų skaičius miestuose ir rajonuose“, 1990, „Lietuvos gyventojai“, 1990 bei leidinyje „Lietuvos apskritys“). Dėl šios priežasties autoriaus pateikiami skaičiavimai – vidutinis metinis gyventojų skaičiaus pokytis atskiru periodu kaimo teritorijose pagal savivaldybes – tikėtina, galėtų truputį skirtis, jei ir duomenys pagal atskiras savivaldybes Departamento būtų perskaičiuoti. Kadangi toks perskaičiavimas nebuvo atliktas, atskleisti regionines kaimo gyventojų skaičiaus kaitos tendencijas, kaip minėta, buvo naudojami atitinkamų metų statistiniai duomenys. Reikia pabrėžti, kad galimi tik nežymūs netikslumai, kurie neiškreipia atskleidžiamų bendrųjų tendencijų ir regioninių raidos dėsningumų. Taip pat reikia pažymėti, kad analizuojamu laikotarpiu Lietuvoje buvo įvykdyta administracinė reforma, taip pat keletas gyvenviečių (Rytų Lietuvos regione – viena) atsisakė ar neteko miesto teisių ir tapo kaimais. Skaičiuojant savivaldybės teritorijas, kurioje buvo miesto statuso netekusi gyvenvietė, kaimo gyventojų skaičiaus pokytį tuo periodu, kai miesto statusas buvo prarastas, gyvenvietės gyventojų skaičius periodo pradžioje buvo priskaičiuotas prie kaimo gyventojų skaičiaus (nors iš tikrųjų tais metais gyvenvietė dar buvo miestas). Tai padaryta siekiant išvengti esminių netikslumų. Keičiantis savivaldybių teritorijų administracinėms riboms pagal galimybes gyventojų skaičiaus duomenys buvo perskaičiuoti periodo pradžioje buvusį gyventojų skaičių priskaičiuojant jau tai savivaldybei, kuriai teritorija buvo pavaldi periodo pabaigoje.

2. Bendrieji Rytų Lietuvos demografinės raidos bruožai

Sovietmečiu bendras gyventojų skaičius Lietuvoje augo ir tai sąlygojo miestų augimo tendencijos, o kaimo gyventojų, šiame gyventojų skaičiaus augimo kontekste, mažėjo (minėta, kad rytų

Lietuvoje gyventojų skaičiaus mažėjimo tempai buvo spartesni). Nuo 1992 metų bendras Lietuvos gyventojų skaičius mažėja: pirmiausia ėmė mažėti miesto gyventojų skaičius, o kelis metus augęs, nuo 1994–1995 metų ėmė mažėti ir kaimo gyventojų skaičius. Bendrai Lietuvoje (Statistikos departamento duomenimis, <http://www.stat.gov.lt>) 1990–2012 metais gyventojų skaičius sumažėjo 18,6 %; gyventojų sparčiau mažėjo miestuose (pokytis – -20,1 %), o kaimo gyventojų skaičius Lietuvoje sumažėjo 15,3 %.

Analizuojamame Rytų Lietuvos regione sovietmečiu daugiausia prisidedant regiono kaimo gyventojams išauginti pramonės centrai – Alytus ir Utena. Šių miestų augimas šiek tiek pristabdė Vilniaus, istoriškai svarbiausio ekonominio ir kultūrinio centro, augimą. Rytų Lietuvos regione 1959–1989 metais kaimo gyventojų skaičius padidėjo Vilniaus rajono savivaldybės teritorijoje, kitur – kaimo gyventojų skaičius mažėjo, šiaurinėje regiono dalyje gyventojų sumažėjo 35–40 % ir daugiau (Stanaitis, 2010). Sovietmečio pabaigoje regione gyveno apie 1,32 mln. žmonių (Vilniuje – 586,6 tūkst., Alytuje – 74,8 tūkst., Utenoje – 35,2 tūkst. gyventojų). 2001 metais, gyventojų ir būstų surašymo duomenimis, regione gyveno 1,22 mln. gyventojų, o 2012 metais – 1,11 mln. gyventojų. Nuo 1990 metų regiono gyventojų skaičius sumažėjo 206 tūkst. (15,6 %), o 2001–2012 metais – 114 tūkst. (9,3 %). Vidutiniškai regione gyventojų skaičiaus mažėjimo tempai buvo lėtesni nei bendrai Lietuvoje (1990–2012 metais – -18,6 %; 2001–2012 metais – -13,7 %; <http://www.stat.gov.lt> duomenimis), tačiau bendrąsias tendencijas labai iškreipia procesai, vykę Vilniaus mieste ir priemiesčio teritorijose (kurie daugeliu atveju stipriai skiriasi nuo gyventojų skaičiaus kaitos tendencijų kitose regiono teritorijose). Tad Rytų Lietuvos regionas yra labai nevienalytis – gyventojų skaičiaus kaitos tendencijos labai priklauso nuo geografinės padėties Vilniaus miesto atžvilgiu. Gyventojų labiausiai mažėjo periferijos teritorijose, kur depopuliacija vyksta kelis dešimtmečius. To pasekmė – mažiausias Lietuvoje kaimo gyventojų tankumas: Anykščių, Ignalinos, Zarasų, Švenčionių, Varėnos savivaldybėse kaimo gyventojų tankumas nesiekia 10 gyv./ km². Visos šios savivaldybės yra Lietuvos-Baltarusijos pasienyje, prie rytinės Europos Sąjungos sienos. Net 5 iš 7 rečiausiai apgyventų (kaimo gyventojų tankumas nesiekia 10 gyv./km²) Lietuvos savivaldybių yra būtent Rytų Lietuvos regione. Prie itin retai apgyventų savivaldybių dar galima priskirti Molėtų, Utenos, Ukmergės, Širvintų ir Lazdijų rajonus, kuriuose kaimo gyventojų tankumas nesiekia 12,5 gyv./km².

Vienas iš labai svarbių nepriklausomybės laikotarpiu vykusių miesto ir kaimo gyventojų kaitos proceso rezultatų yra tas, kad šiuo laikotarpiu miesto ir kaimo gyventojų dalis Lietuvoje išliko beveik nekintanti (kaimo gyventojų dalis labai nežymiai didėjo ir svyravo apie 32–33 %). Analizuojamame regione 2012 metų pradžioje mieste gyveno 804,3 tūkst. (72,4 %) žmonių, kaime – 307 tūkst. (27,6 %). Apie pusę viso regiono gyventojų – 534 tūkst. – gyveno Vilniaus mieste. Skaiciuojant be Vilniaus miesto, regione 2012 metų pradžioje gyveno 577,3 tūkst. gyventojų, iš kurių kiek daugiau nei pusė (53 %) gyveno kaime. Žinoma, būtina suvokti, kad Lietuvos skirstymas į miesto ir kaimo teritorijas yra labai sąlyginis (apie 25 % Lietuvos kaimo gyventojų telkiasi aplink penkis didžiausius miestus ir dauguma jų reikėtų laikyti miestiečiais, pavyzdžiui, Riešės ar Zujūnų gyventojus). Žemiau pateikiama gyventojų skaičiaus kaitos tendencijų analizė regiono miestuose ir kaimo teritorijose.

3. Gyventojų skaičiaus raidos tendencijos regiono miestuose

Iš viso regione yra 33 miesto statusą turinčios gyvenvietės, kuriose 2012 metų pradžioje gyveno 804,3 tūkst. gyventojų (<http://www.stat.gov.lt>). Analizuojamu laikotarpiu regione miesto statuso neteko viena gyvenvietė – 1999 metais tokio statuso neteko Turmantas. Kaip minėta, Vil-

niaus mieste gyvena apie pusę viso regiono gyventojų ir apie 65 % regiono miestų gyventojų; dėl išskirtinio miesto rango ir dydžio Vilniaus miestas su kitais regiono miestais sunkiai lygintinas. Tačiau ir neskaičiuojant Vilniaus, regiono miestai yra labai įvairaus dydžio, skiriasi ir jų funkcijos. Iš 33 regiono miestų, 17 turi savivaldos funkcijų (3 lentelė), šiuose miestuose gyvena absoliuti dauguma regiono miesto gyventojų. Miestuose, neturinčiuose savivaldos funkcijų, 2012 m. pradžioje gyveno vos 56,6 tūkst. gyventojų.

1 lentelė. Gyventojų skaičiaus pokyčiai didžiuosiuose Lietuvos miestuose 1990–2012 metais („Gyventojų skaičius miestuose ir rajonuose“, 1990; ir <http://www.stat.gov.lt/duomenimis>)

Table 1. The change of population number in the major Lithuanian cities 1990–2012 (according to: *Population number in cities and regions, 1990*; and <http://www.stat.gov.lt>)

Miestas City	Gyventojų skaičius Population number		Gyventojų skaičiaus pokytis The change of population number	
	1990 m. tūkst. / thous	2012 m. tūkst. / thous	Tūkst. / thous	%
Vilnius*	586,6	523,1	-63,5	-10,8
Kaunas	424,8	311,2	-113,6	-26,7
Klaipėda	204,9	160,4	-44,5	-21,7
Šiauliai	148,2	107,9	-40,3	-27,2
Panevėžys	129	98,6	-30,4	-23,6

* – be Grigiškių / without Grigiškės

Lyginant Vilniaus miestą su kitais didžiausiais Lietuvos miestais (1 lentelė), matome, kad, kaip ir buvo galima tikėtis, sostinė patyrė mažiausią neigiamą gyventojų skaičiaus pokytį – nuo 1990 metų gyventojų sumažėjo 63,5 tūkst. arba apie 11 %. Kituose didžiuosiuose Lietuvos miestuose gyventojų sumažėjo labai smarkiai (Kaune ir Šiauliuose – apie 27 %); mažėjimo tempai yra didesni nei vidutiniškai Lietuvoje, o tai neabejotinai rodo ir miestų funkcinių galių sumažėjimą (šalia miestų augančios priemiestinės gyvenvietės gyventojų skaičiaus mažėjimo tempų pačiuose miestuose nekompensuoja). Vilnius kaip didžiausias šalies miestas kartu yra didžiausias „darbdavys“ ir jo gyventojų skaičius „pulsuoja“ priklausomai nuo ekonominės šalies būklės (iš esmės Vilniuje gyvenančių žmonių skaičių gana sunku įvertinti). Galima drąsiai teigti, kad prieš keletą metų, ekonominio pakilimo metu, Vilniaus gyventojų skaičius buvo tikrai didesnis, ir jei gyventojų surašymas būtų vykęs anuomet, suskaičiuojant realiai Vilniuje gyvenančius žmones, sostinės gyventojų skaičius, lyginant su 1990 metais, būtų didesnis. Matome, kad Vilnius akivaizdžiai išsiskiria iš kitų didžiųjų miestų ir (bent kol kas) yra vienintelis šalies miestas, kuriame ateityje galima tikėtis gyventojų skaičiaus augimo.

Kituose regiono miestuose (be Vilniaus) gyventojų 1990–2012 metais sumažėjo apie 79 tūkst. (nuo 360,2 tūkst. iki 281,3 tūkst.) arba apie 22 % (2 lentelė); gyventojų skaičiaus mažėjimo tempai buvo šiek tiek didesni nei vidutiniškai Lietuvos miestuose (sumažėjimas – 20,1 %).

Labiausiai (virš 30 %) gyventojų skaičius sumažėjo periferijoje esančiuose mažuose miestuose – Dusetose, Dauguose (virš 40 %, apie du kartus daugiau nei Lietuvos vidurkis), Simne, Veisiejuose, Troškūnuose, taip pat Visagine, kuriame gyventojų skaičiaus mažėjimą stipriai paveikė AE uždarymas ir neaiškios miesto perspektyvos. Minėta, kad didžioji dalis regiono miesto gyventojų gyvena savivaldos centruose; juose gyventojų skaičiaus mažėjimo tempai buvo kiek lėtesni (išskyrus Visaginą); daugumoje savivaldos centrų gyventojų sumažėjo apie 20–26 %, o Molėtuose ir Šalčininkuose sumažėjimas nesiekė 10 %.

Akivaizdžiai matomas teritorinis dėsningumas – arčiau Vilniaus esančiose gyvenvietėse gyventojų skaičiaus mažėjimo tempai buvo lėtesni. (Šio dėsningumo šiek tiek neatitinka gyventojų

2 lentelė. Gyventojų skaičiaus pokytis regiono miestuose 1990–2012 metais („Gyventojų skaičius miestuose ir rajonuose“, 1990; ir <http://www.stat.gov.lt> duomenimis)

Table 2. The change of population number in region's cities during the period 1990–2012 (according to: Population number in cities and regions, 1990; and <http://www.stat.gov.lt>)

Miestas / City	Gyventojų skaičius / Population number		Pokytis / Change	
	1990 m.	2012 m.	1990–2012 metais	
	Tūkst. / thous	Tūkst. / thous	Tūkst. / thous	%
Alytus	74,8	58,6	-16,2	-21,6
Utena	35,2	28,6	-6,6	-18,7
Visaginas	33,2	21,8	-11,5	-34,5
Ukmergė	30,8	23,5	-7,4	-23,9
Druskininkai	19,5	14,5	-5	-25,8
Elektrėnai	16	11,9	-4,1	-25,8
Lentvaris	12,8	11,0	-1,8	-13,9
Anykščiai	13,1	10,4	-2,7	-20,6
Grigiškės	12	10,7	-1,3	-11,1
Varėna	12,6	9,2	-3,4	-27,3
Zarasai	9,1	7,1	-2	-22,3
Širvintos	7,7	6,3	-1,4	-18,6
Molėtai	6,8	6,4	-0,4	-6
Šalčininkai	6,6	6,4	-0,2	-3,1
Švenčionėliai	7,8	5,6	-2,2	-27,7
Pabradė	7,3	5,9	-1,4	-18,6
Ignalina	7	5,9	-1,1	-16,1
Nemenčinė	5,7	5,0	-0,7	-12,3
Švenčionys	6,5	4,9	-1,6	-23,9
Trakai	6,7	4,9	-1,8	-26,4
Viewis	5,6	4,8	-0,8	-13,5
Lazdijai	5,6	4,4	-1,2	-21,0
Eišiškės	3,8	3,4	-0,4	-11,0
Rūdiškės	2,5	2,3	-0,2	-8,7
Simnas	2,3	1,5	-0,8	-34,9
Veisiejai	2,1	1,4	-0,7	-32,7
Daugai	2	1,15	-0,85	-42,8
Baltoji Vokė	1,1	1,09	-0,01	-1,3
Dūkštas	1,2	0,9	-0,3	-27,3
Dusetos	1,2	0,7	-0,5	-41,1
Kavarskas	0,9	0,65	-0,25	-27,4
Troškūnai	0,7	0,45	-0,25	-36,1
Iš viso regiono miestuose (be Vilniaus)	360,2	281,3	-79	-21,9

skaičiaus mažėjimo tendencijos Trakuose ir Elektrėnuose; tai gali būti paaiškinama tuo, kad Trakuose nemaža dalis gyventojų išsikėlė gyventi į šalia miesto esančias kaimo teritorijas ir kolektyvinius sodus, o Elektrėnų gyventojų skaičiaus mažėjimą lėmė ir tai, kad sovietmečiu miestas buvo pernelyg išaugintas kaip monofunkcis „energetikų miestas“).

Pastebėtina, kad regiono miestų (neskaiciuojant Vilniaus) gyventojų skaičius mažėja didesniais tempais nei regiono kaimo gyventojų skaičius.

3 lentelė. Rytų Lietuvos regiono miestų sistemos pokyčiai 1990–2012 metais

Table 3. Changes of city systems of eastern Lithuanian region 1990–2012

Miestų kategorijos pagal gyventojų skaičių, tūkst. <i>Categories of cities according to population number, thous.</i>	1990 m.		2012 m.	
	Miestų skaičius <i>Number of cities</i>	Miestų, turinčių savivaldos funkciją, skaičius <i>Number of cities with municipal function</i>	Miestų skaičius <i>Number of cities</i>	Miestų, turinčių savivaldos funkciją, skaičius <i>Number of cities with municipal function</i>
> 500	1	1	1	1
50–500	1	1	1	1
30–49,9	3	2	0	0
20–29,9	0	0	3	3
10–19,9	6	3	5	3
5–9,9	12	8	9	6
1–4,9	8	0	10	3
< 1	3	0	4	0
Iš viso:	34	15	33	17

4. Regiono kaimo gyventojų skaičiaus raidos tendencijos

Šiame skyrelyje bus aptartos gyventojų skaičiaus kaitos tendencijos regiono kaimo teritorijose. Analizuojamu laikotarpiu regione kaimo gyventojų skaičius sumažėjo 63,4 tūkst. (nuo 370,4 tūkst. iki 307 tūkst.) arba 17,1 %. Mažėjimo tempai buvo lėtesni nei vidutiniškai Lietuvoje (-18,6 %), tačiau didesni nei Lietuvos kaimo gyventojų pokyčiai (-15,3 %).

Autorius yra analizavęs Lietuvos kaimo gyventojų skaičiaus raidos tendencijas (Kriaučiūnas, 2010). Žemiau bus aptartos Rytų Lietuvos kaimo teritorijų gyventojų kaitos tendencijos atskirais periodais.

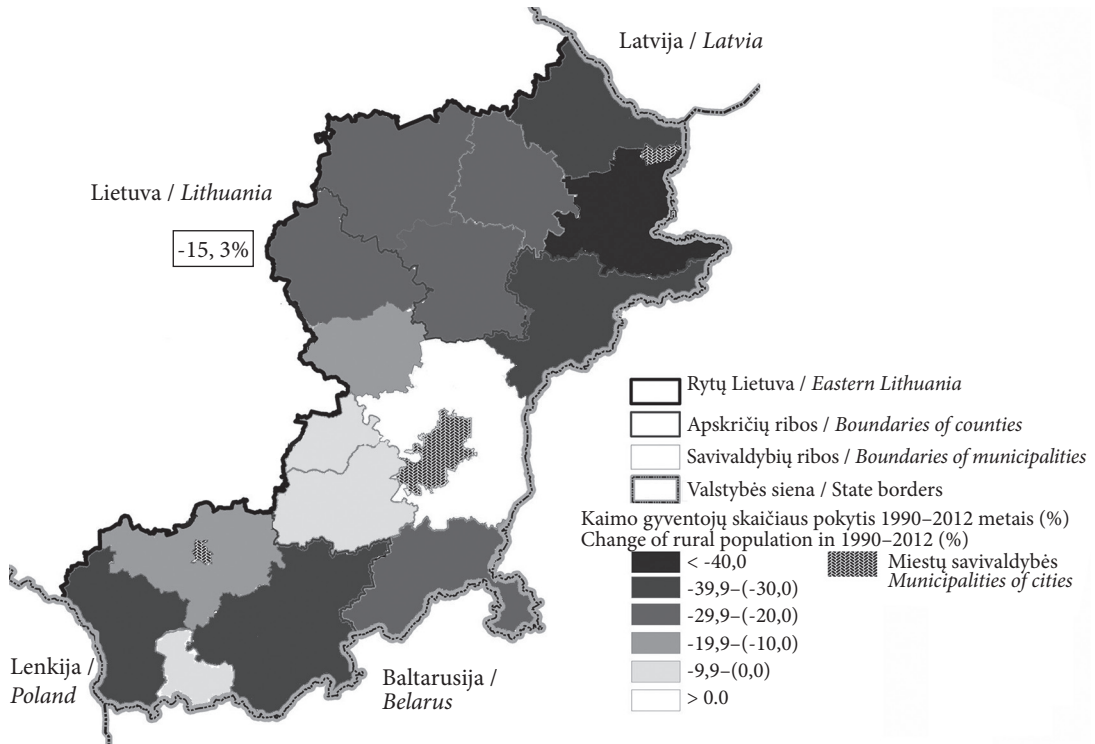
Kaimo gyventojų skaičius 1990–1995 metų periodu bendrai Lietuvoje išaugo 5 tūkst. arba 0,4 %. Teigiamą kaimo gyventojų skaičiaus pokytį šiuo periodu lėmė tendencijos, vyravusios vakarų ir vidurio Lietuvoje. Rytų Lietuvoje jau ir šiuo periodu kaimo gyventojų mažėjo, išskyrus vieną – Alytaus rajono savivaldybės teritoriją, kur kaimo gyventojų skaičius išaugo. Taip pat jau ryški ir kita tendencija (kuri vėliau stiprėjo) – sparčiausiai mažėjo Šiaurės rytų Lietuvos kaimo gyventojų skaičius (Ignalinos, Švenčionių raj. teritorijose metinis neigiamas kaimo gyventojų skaičiaus pokytis viršijo 1 %). Iš viso 1990–1995 metų periodu kaimo gyventojų skaičiaus pokytis Lietuvoje buvo teigiamas 27 savivaldybių teritorijose, neigiamas – 17 savivaldybių (kurios visos, išskyrus Jurbarko rajono savivaldybę, buvo rytų Lietuvoje) teritorijose.

1995–2000 metų periodu kaimo gyventojų skaičiaus pokyčio kryptis Lietuvoje keitėsi iš teigiamos į neigiamą, t. y. Lietuvoje kaimo gyventojų vėl, kaip ir sovietmečiu, ėmė mažėti. Atkreiptinas dėmesys, jog skirtingai nei sovietmečiu, kai bendras gyventojų skaičius Lietuvoje didėjo, šis gyventojų skaičiaus mažėjimas buvo bendro depopuliacijos proceso dalis. Analizuojamame regione kaimo gyventojų skaičius didėjo Alytaus ir Varėnos raj. savivaldybių teritorijose.

2000–2005 metų periodu kaimo gyventojų skaičiaus mažėjimo tendencijos stiprėjo. Ignalinos bei Zarasų savivaldybių teritorijose neigiamas vidutinis metinis kaimo gyventojų skaičiaus pokytis viršijo 2 %. Kitų Rytų Lietuvos savivaldybių teritorijose šis neigiamas pokytis nesiekė 2 %, tačiau jam buvo artimas (Anykščių savivaldybės teritorijoje jis buvo – 1,98 %; Švenčionių – 1,9 %; Molėtų – 1,7 %). Ryškėjo didžiųjų miestų poveikis aplinkinių kaimo teritorijų apgyvendinimui: didžiųjų miestų gretimybėse kaimo gyventojų padaugėjo; dėl Vilniaus miesto gyventojų kėlimosi į kaimiškas priemiesčio teritorijas padaugėjo kaimo gyventojų Vilniaus rajono savivaldybės teritorijoje.

2005–2010 metų laikotarpiu neigiamos kaimo gyventojų skaičiaus kaitos tendencijos intensyvėjo, tačiau regioniniai dėsningumai išliko tokie patys: Rytų Lietuvos regione teigiamos kaimo gyventojų skaičiaus kaitos tendencijos išliko tik aplink Vilniaus miestą. Didesniu kaimo gyventojų skaičiaus mažėjimo tempu išsiskyrė šiaurinė regiono periferija (kaimo gyventojų vidutiniškai per metus mažėjo apie 2 % ir daugiau).

Reikia paminėti, kad depopuliaciniai procesai, kaip parodė 2011 metų visuotinio gyventojų ir būstų surašymo duomenys, buvo šiek tiek intensyvesni. 1 paveiksle parodyti regione įvykusių kaimo gyventojų skaičiaus pokyčiai 1990–2012 metais. Matome, kad regiono kaimo gyventojų skaičiaus kaita taip pat teritoriškai sąlygota: jos kryptis ir intensyvumas priklauso nuo geografinės padėties Vilniaus miesto atžvilgiu.

1 pav. Kaimo gyventojų skaičiaus pokytis 1990–2012 metais Rytų Lietuvos regione
Fig. 1. Change of rural population in eastern Lithuania in the period 1990–2012

Autoriaus skaičiavimais, nuo 1990 metų kai kuriose regiono savivaldybėse kaimo gyventojų skaičius sumažėjo apie trečdalį (Zarasų, Švenčionių, Varėnos, Lazdijų savivaldybių teritorijose), Anykščių, Molėtų ir Ukmergės savivaldybėse kaimo gyventojų sumažėjimas buvo artimas 30 %, o Ignalinos rajono savivaldybės teritorijoje kaimo gyventojų sumažėjo daugiausia – apie 40 % (didžiausias kaimo gyventojų skaičiaus sumažėjimas Lietuvoje). Utenos ir Šalčininkų savivaldybėse kaimo gyventojų sumažėjo apie 22 %; Širvintų raj. – kiek mažiau nei 20 %; Alytaus rajono savivaldybėje – apie 10 %; Druskininkų savivaldybės teritorijoje kaimo gyventojų sumažėjimas nesiekė 10 %; taip pat ir Trakų bei Elektrėnų savivaldybėse (kur kaimo gyventojų skaičiaus mažėjimas buvo lėtesnis arčiau Vilniaus esančiose teritorijose). Vilniaus rajono savivaldybės teritorijoje kaimo gyventojų padidėjo (padidėjimas apie 3%, tačiau dėl tam tikrų gyvenamosios vietos deklaravimo ypatumų (kai gyventojai užsirašo kaip Vilniaus gyventojai, o iš tikrųjų gyvena Vilniaus raj.) šis skaičius gali būti netikslus.

Analizuojant kaimo gyventojų skaičiaus pokyčius regione, akivaizdus Vilniaus poveikis šiems pokyčiams. Artimiausioje miesto aplinkoje gyventojų skaičius auga, o tolstant nuo sostinės link periferijos depopuliaciniai procesai yra intensyvesni. Taip pat matomas ir kitų miestų poveikis gyventojų skaičiaus kaitai. Utenos rajono savivaldybės teritorijoje kaimo gyventojų skaičius mažėjo ne taip sparčiai, kaip aplinkiniuose rajonuose. Alytaus rajono savivaldybės teritorijoje kaimo gyventojų mažėjimo tempai taip pat lėtesni; Alytaus atvejis įdomus tuo, kad maždaug iki 2000 metų rajono savivaldybės teritorijoje gyventojų skaičius didėjo, o vėliau ėmė mažėti (ši tendencija skiriasi nuo Vilniaus priemiesčių plėtros, kuri esmingai prasidėjo po 2000 metų).

Gyventojų visoje Lietuvoje mažėja dėl neigiamos natūralios kaitos ir emigracijos. Tačiau šie procesai turi regioninių skirtumų: pastaraisiais metais vakarų ir vidurio Lietuvoje gyventojų skaičiaus mažėjimą labiausiai lemia emigracija, dėl kurios kai kuriose savivaldybėse gyventojų skaičius sumažėja keletą kartų daugiau nei dėl neigiamų natūralios gyventojų kaitos tendencijų. Tas pats pasakytina ir apie didžiuosius miestus, kuriuose gyventojų skaičius mažėja beveik vien dėl emigracijos. Tačiau rytų Lietuvoje tendencijos kiek kitokios: gyventojų skaičiaus mažėjimą 2009–2012 metais panašiomis dalimis lėmė tiek emigracija, tiek neigiama natūrali kaita. Kai kuriais atvejais, pavyzdžiui, Ignalinos savivaldybės teritorijoje neigiama natūrali gyventojų kaita sudaro didesnę dalį – apie 70 % viso gyventojų skaičiaus sumažėjimo. Šie regioniniai skirtumai paaiškinami tuo, kad Rytų Lietuvos regionas – ilgalaikės depopuliacijos teritorija, kuri „tuštėja“ seniai ir tiesiog nebėra kam emigruoti – kai kuriose gyvenvietėse pensinio amžiaus gyventojai sudaro 50 % ir daugiau visų gyventojų.

5. „Kaimo“ gyventojų skaičiaus kaitos tendencijos Vilniaus miesto gretimybėse

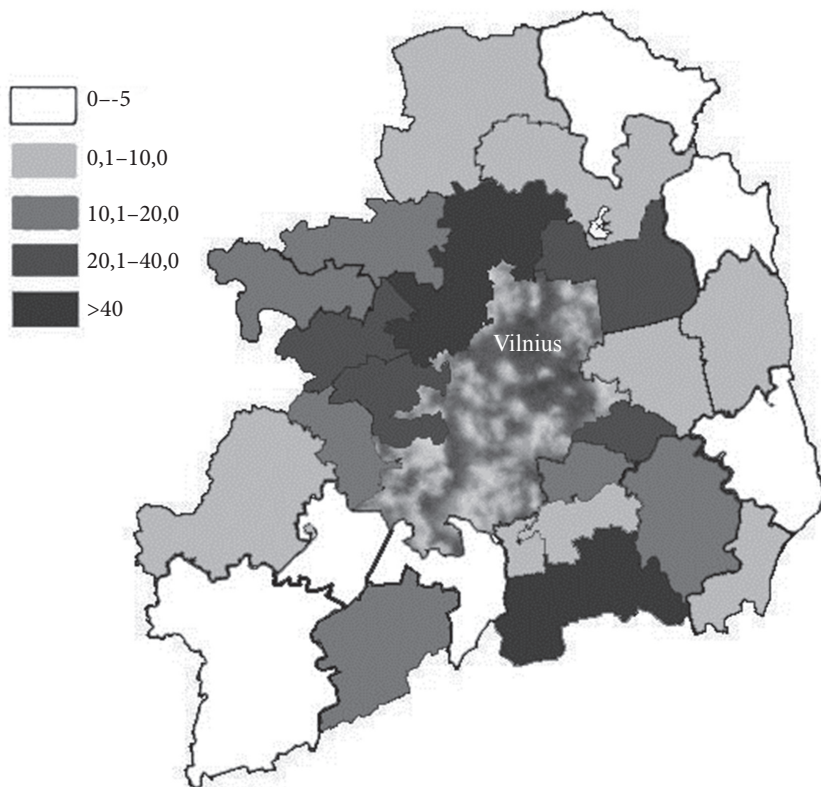
Vilniaus miesto apylinkėse suburbanizacijos procesai vyko visą nepriklausomybės laikotarpį, tačiau didžiausi priemiesčio kaimiškų teritorijų apgyvendinimo tempai (matėme iš ankstesniame skyrelyje pateiktos medžiagos) prasidėjo po 2000 metų.

Pirmiausia būtina pabrėžti, kad Vilniaus rajono teritorijoje kaimo gyvenviečių gyventojai tik retais atvejais užsiima tradicinėmis kaimiškomis veiklomis; dauguma darbingų gyventojų dirba Vilniaus mieste. Nemaža dalis gyvenviečių yra didesnės už mažesnius regiono miestus ir net kai kuriuos savivaldybių centrus (Skaidiškėse gyvena virš 5 tūkst. gyventojų, Rudaminoje – virš 4 tūkst., Nemėžyje, Pagiriuose – virš 3 tūkst. gyventojų, Avižieniuose, Didžiojoje Riešėje, Juodšiliuose, Valčiūnuose, Zujūnuose – virš 2 tūkst. gyventojų; dar dvylikoje Vilniaus rajono savivaldybės „kaimo“ gyvenviečių gyvena daugiau kaip po 1 tūkst. gyventojų).

Oficialiais Statistikos departamento duomenimis, 2012 metų pradžioje Vilniaus rajono savivaldybės teritorijoje gyveno 90,7 tūkst. gyventojų. Vilniaus rajono seniūnijų pateikiami duomenys kiek skiriasi – Vilniaus rajone yra apie 96 tūkst. gyvenamąją vietą deklaravusių kaimo gyventojų. Iš esmės gyventojų skaičius turėtų būti dar didesnis, nes dalis gyventojų nedeklaruoja gyvenamosios vietos. Statistiškai visi Vilniaus rajono gyventojai (išskyrus Nemenčinės gyventojus) surašomi kaip kaimo gyventojai, nors dauguma jų iš tikrųjų yra miestiečiai.

2 paveiksle parodytas kaimo gyventojų skaičiaus pokytis 2001–2012 metais Vilniaus miesto gretimybėse – Vilniaus rajono ir dalies Trakų rajono savivaldybių seniūnijų teritorijose (2001 metų visuotinio gyventojų ir būstų surašymo ir 2012 metais iš seniūnijų surinktais duomenimis). Matome labai didelius teritorinius gyventojų skaičiaus kaitos skirtumus. Kai kuriose seniūnijose gyventojų sumažėjo, nors sumažėjimas labai nežymus (iki -5 %). Gyventojų skaičiaus augimas seniūnijų teritorijose taip pat labai skirtingas: labiausiai gyventojų padidėjo Riešės (+76 %), Avižienių (+60 %), Marijampolio (+42 %) seniūnijų teritorijose.

2 pav. Kaimo gyventojų skaičiaus pokytis 2001–2012 metais Vilniaus miesto gretimybėse (seniūnijų teritorijose), (%)
 Fig. 2. The change of rural population number in Vilnius city region during the period 2001–2012, (%)

Matomi tam tikri pritaikytų gyventi Vilniaus apylinkių teritoriniai dėšningumai: priemiesčio gyvenvietės plečiasi pietryčių–šiaurės vakarų kryptimi, o į šiaurės rytus ir pietvakarius nuo Vilniaus esančios teritorijos nepasižymi intensyvia gyvenviečių plėtra (miestiečių kėlimosi į šias teritorijas tempai neatsveria gyventojų mažėjimo dėl emigracijos ar neigiamo natūralaus prieaugio tempų). Šie teritoriniai skirtumai nulėmti keleto priežasčių: tai ir Vilniaus miesto teritorinė dislokacija (miestas išsitusęs pietvakarių–šiaurės rytų kryptimi; plečiant miesto administracines ribas, į jį buvo įtrauktos kai kurios potencialios plėtros teritorijos, pvz., Trakų Vokės apylinkės); susisiekimo infrastruktūra – intensyviausia teritorijų plėtra vyko šalia pagrindinių magistralių, kuriomis gana greitai galima pasiekti miesto centrą; teritorijos naudmenų struktūra (miškingose teritorijose gyvenviečių plėtra apribota).

Intensyviausiai Vilniaus priemiesčiai buvo apgyvendinami šiaurės vakarų kryptimi (Riešės, Avižienių seniūnijos), palei magistrales Vilnius–Panevėžys ir Vilnius–Utena, pritaikant gyventi buvusias agrarines teritorijas.

Apibendrinimas

Rytų Lietuvos regionas – ilgalaikės depopuliacijos teritorija, tačiau regiono viduje gyventojų skaičiaus kaitos tendencijos labai skiriasi. Nuo 1990 metų regiono gyventojų skaičius sumažėjo 206 tūkst. (15,6 %), o 2001–2012 metais – 114 tūkst. (9,3 %). Vidutiniškai regione gyventojų skaičiaus mažėjimo tempai buvo lėtesni nei bendrai Lietuvoje, tačiau bendrąsias tendencijas labai iškreipia procesai, vykę Vilniaus mieste ir priemiesčio teritorijose (kurie daugeliu atveju stipriai

skiriasi nuo gyventojų skaičiaus kaitos tendencijų kitose regiono teritorijose). Regiono periferijoje gyventojų skaičiaus mažėjimo tempai buvo vieni didžiausių Lietuvoje, tiek kaimo, tiek miesto gyventojų nuo 1990 metų sumažėjo 30–40 proc. ir daugiau. Arčiau Vilniaus gyventojų skaičiaus mažėjimo tempai buvo lėtesni, o artimiausioje miesto aplinkoje gyventojų skaičius išaugo.

Depopuliacijos tempai regione paskutiniaisiais metais ypač suintensyvėjo, o gyventojų skaičiaus mažėjimą 2009–2012 metais panašiomis dalimis lėmė tiek emigracija, tiek neigiama natūrali kaita (skirtingai nei kitose Lietuvos teritorijose, kur beveik visą gyventojų skaičiaus mažėjimo dalį lėmė ir lemia emigracija). Šių regioninių skirtumų svarbiausia priežastis – Rytų Lietuvos regiono ilgalaikė depopuliacija, dėl kurios tiesiog nebėra kam emigruoti – kai kuriose gyvenvietėse pensinio amžiaus gyventojai sudaro 50 % ir daugiau visų gyventojų.

Analizuojamu laikotarpiu regione vyko gyvenviečių sistemos (tiek miestų, tiek kaimo teritorijų) funkcinis ir regioninis „persigrupavimas“. Vilniaus miesto aplinkoje dėl augančios miesto ekonominės svarbos gyventojų daugėjo; aplink kitus regioninius centrus (Alytų, Uteną) gyventojų skaičiaus mažėjimo tempai buvo lėtesni nei tolimesnėse pasienio teritorijose. Paskutiniaisiais metais regiono periferijoje gyventojų skaičius mažėja tiek miestuose, tiek ir kaimo teritorijose. Šiam procesui ilgainiui tęsiantis Vilniaus miesto svarba ir poveikis aplinkinių teritorijų apgyvendinimui ir funkciniais ryšiams tik didės. Bendrame Rytų Lietuvos gyventojų skaičiaus mažėjimo kontekste Vilniaus poveikio gyventojų skaičiaus kaitai arealas apima Vilniaus rajono savivaldybės teritoriją ir dalį gretimų Trakų, Elektrėnų, Šalčininkų, Širvintų savivaldybių teritorijų. Intensyviausiai artimiausi Vilniaus priemiesčiai buvo apgyvendinami šiaurės vakarų kryptimi (Riešės, Avižienių seniūnijos), palei magistrales Vilnius–Panevėžys ir Vilnius–Utena, pritaikant gyventi buvusias agrarines teritorijas.

Analizuojamu laikotarpiu svarbiausias gyventojų skaičiaus kaitos kryptis lemiantis veiksnys Rytų Lietuvos regione buvo geografinė padėtis „centro (Vilniaus miesto) – periferijos“ atžvilgiu. Tikėtina, kad artimiausias metais šio veiksnio svarba tik didės.

Literatūra

Baubinas R., Stanaitis S., 2001. Gyventojų skaičiaus kaita Lietuvos pasienyje 1959–1997 metais. 1. Geografinės gyventojų skaičiaus dinamikos Lietuvos pasienyje prielaidos. *Geografijos metraštis*, 34 (1), p. 122–138.

Burneika D., Ubareviciene R., 2011. The sprawl of Vilnius city – consequences of rural-urban transformations. *Annales geographicae* 43–44, p. 108–115. ISSN 1822-6701.

Daugirdas V., 2002. Demografinės tendencijos retai gyvenamose Lietuvos teritorijose. *Geografijos metraštis* 35(1–2), p. 184–192.

Daugirdas V., Baubinas R., 2007. Retai apgyventos teritorijos Lietuvoje. 1. Teritorinės sklaidos aspektai. *Annales geographicae* 40 (2), p. 28–37.

Daugirdas V., Baubinas R., 2008. Retai apgyventos teritorijos Lietuvoje: 2. Socialinė ir demografinė gyventojų būklė. *Annales geographicae* 41 (1–2), p. 5–13.

Gyventojų skaičius miestuose ir rajonuose, 1990. Statistikos biuletenis, Vilnius: Lietuvos TSR valstybinis statistikos komitetas.

Kriaučiūnas E., 2010. Some development patterns of Lithuanian rural territories in 1990–2010. *Geopolitical studies* 16, p. 199–212. *20 years of Socio-Economic Transformations in countries Central and Eastern Europe – an attempt of accounts*. Warsaw. ISSN 1429-009X.

Krupickaitė D., 2005. Demografinio socialinio lauko įtampų kaitos tendencijos Lietuvoje. *Geografija* 41 (1), p. 11–16.

Lietuvos apskritys, 1996. Vilnius.

Lietuvos apskritys, 2000. Vilnius.

Lietuvos gyventojai, 1990. Statistikos rinkinys. Vilnius: Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės.

Mačiulytė J., 2006. Lietuvos kaimiškų teritorijų kaita po nepriklausomybės atkūrimo. *Annales Geographicae* 39 (2), p. 5–14.

Rodiklių duomenų bazė. Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės. Prieiga per internetą <<http://www.stat.gov.lt>>.

Stanaitis S., 1995. Lietuvos kaimo gyvenviečių tinklo centrų formavimas (geografinė studija). *Geografijos metraštis* 28, p. 356–372.

Stanaitis S., 1997. Visagino miesto poveikis Ignalinos ir Zarasų rajonų demografiniams procesams ir gyvenviečių sistemai. *Geografijos metraštis* 30, p. 313–326.

Stanaitis S., 2010. *Lietuvos žmoniškieji išteklių: visuomeninės teritorinės transformacijos*. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 140 p.

Stanaitis S., Baubinas R., 2002. Gyventojų skaičiaus kaita Lietuvos pasienyje 1959–1997 metais. 2. Gyventojų skaičiaus ir tankumo kaita pasienio rajonų seniūnijose. *Geografijos metraštis* 35 (1–2), p. 169–183.

Stanaitis S., Baubinas R., 2002. Gyventojų skaičiaus kaita Lietuvos pasienyje 1959–1997 metais. 3. Gyventojų skaičiaus ir tankumo kaita Lietuvos ir gretimų valstybių pasienio rajonuose. *Geografijos metraštis* 35(1–2), p. 154–168.

Stanaitis A., Stanaitis S., 2008. Territorial distribution dynamics of rural population in Lithuania in the 20th century (1897–2007). *Geografija* 44 (2), p. 32–42.

Ubarevičienė R., Burneika D., Kriauciūnas E., 2011. The sprawl of Vilnius city – establishment and analysis of growing urban region. *Annales geographicae* 43–44, p. 96–107. ISSN 1822-6701.

THE TENDENCIES OF POPULATION CHANGE IN EASTERN LITHUANIA: VILNIUS CONTEXT

Edis Kriauciūnas

Institute of Sociology of Lithuanian Social Research Centre

El. paštas: edis.geo@gmail.com

Summary

This article analyzes the trends of population change in eastern Lithuania during the period since 1990 till 2012. The Vilnius influence on these changes is discussed as well. The peripheral part of the analysed region might be declared as a long-lasting depopulation territory: as 5 of 7 sparsely settled Lithuanian municipalities (the density of rural residents does not reach 10/km²) are located exactly in eastern Lithuania. It was estimated that since 1990 the analysed region has lost 206 thousands (15.6 %) inhabitants and during the period since 2001 till 2012 the population decreased by 114 thousands (9.3 %). Comparing with the average Lithuanian statistical data, it seems that the rate of depopulation was slower than it is declared by the average data, but the general trends of the region were strained by the processes which took place in the Vilnius city and its suburban areas (which in many cases significantly differs from the population change trends in other areas of the region). The depopulation rate in the peripheries of the analysed region was one of the biggest in Lithuania: in rural areas and small towns, the population has decreased by 30–40 % since 1990. The slower depopulation rate appeared in the territories closer to Vilnius, meanwhile in the immediate environment of the city the population has increased. The Vilnius city has lost around 11 % of residents, but in comparison with other major Lithuanian cities (where the number of residents decreased by up to the quarter and more) the capital seems to be the most stable. In the other cities (excluding Vilnius) of the analysed region, the population has

decreased 79 thousands or around 22.7 %. The depopulation rate in these cities was slightly higher than the average in the Lithuanian cities (-20.1 %).

It has been found out that during the analysed period the rural population has decreased by 63.4 thousands or around 17 %. The decrease rate was slower than the average in Lithuania (-18.6 %), however, it was higher than the rural population changes in Lithuania (-15.3 %).

The depopulation rate in the region has particularly intensified in recent years, and the population decline in the period 2009–2012 was a result, in a similar proportion, of both: emigration and negative natural change (unlike in other areas of Lithuania, where almost the entire population decrease was and still is a result of emigration). These regional disparities might be explained by stressing that the eastern part of Lithuania has been 'emptying' for a long time and there are no residents left who would like to emigrate, as in some settlements the number of the residents of retirement age accounts for 50 % and even more of the total territory's population.

Functional and regional 'rearrangement' of settlement system (in both urban and rural areas) was in progress in the region during the analysed period. In the Vilnius city environment, the population has increased due to the growing economic importance and citizens' will to move to live in suburbs. Around the other regional centres (Alytus, Utena), the depopulation rate was slower than in remote border areas. However, in recent years the population has been decreasing in both urban and rural areas in the peripheral parts of the analysed region. As the process continues, the importance and influence of Vilnius city for the surrounding areas' accommodation and functional relations will only increase. In the general context of depopulation in eastern Lithuania, the influence area of Vilnius sub-urbanization includes the Vilnius District Municipality and part of the adjacent areas of Trakai, Elektrėnai, Šalčininkai, Širvintos municipalities. The most intensive settled were the closest to the Vilnius suburbs that are located north-west (Riešė, Avižieniai local administrative units (LAU 2, neighbourhood) along the highways Vilnius–Panevėžys and Vilnius–Utena. The settlements were established absorbing the former agrarian areas.

The article stresses that the geographic location, especially the underlying aspect 'centre (Vilnius city) – periphery', was the most important factor which had the biggest influence on the population change directions in eastern Lithuania. It is expected that in the nearest years the importance of this factor will only increase.